

OM FRED OCH FÖRÄNDERLIGHET

Av ambassadör *CARL HENRIK VON PLATEN*

DEN UTRIKESPOLITISKA utvecklingen efter andra världskriget har, kanske mer än under någon tidigare epok, påverkats av snabba teknologiska förändringar. Atom- och vätebombarna är tecken och symptom. Ibland förleder de oss att tro, att kulmen nåtts, i detta fall på vapenområdet. I själva verket fortsätter naturligtvis utvecklingen över hela den teknologiska skalan, t. v. troligen i accelererande tempo. Vetenskapens landvinningar — även i dess mest harmlösa och fredliga former — förändrar oupphörligt basen och utgångspunkten för vårt utrikespolitiska tänkande och handlande. Vi behöver blott från halvt glömda läroböcker erinra oss betydelsen av t. ex. tillkomsten av Suez- och Panamakanalerna, upptäckten av olja i olika delar av världen, anläggandet av gummiplantager i tropiska länder, tillkomsten av det syntetiska gummit, den nästan otroliga utvecklingen ifråga om transport och kommunikationsmedel och på kraftförsörjningens område — »framsteg» som både löst och skapat utrikespolitiska problem. Utvecklingen fortsätter. Plötsligt lyckas vi kanske fram-

ställa syntetiskt kaffe till ett pris som slår sönder exportnäringsen i ett antal underutvecklade länder; våra medicinska bröder kanske en dag förser oss med enkla medel för födelsekontroll, och världens demografiska utveckling förändras; oceanernas resurser göras tillgängliga och världens vattentäckta yta blir av vital näringsfysiologisk och därmed politisk betydelse. Utvecklingen skapar nya möjligheter och samtidigt nya politiska problem. Politiken å sin sida påverkar och inriktar ofta vetenskapen. Atomkraften, radar, rymdkapplöpningen, plus självfallet den rent militära teknologien, är exempel och belägg för politikens dirigerande inflytande. Även här skapar det rent vetenskapliga resultatet politiska problem.

På kortare tid än ett sekel har vi tagit steget från hästdroska till rymdskepp. Samhällsapparaten har, inte utan möda, och inte utan brister och eftersläpningar, anpassat sig till de krav som denna utveckling ställt. Med en viss grad av berättigande kan vi kanske hävda att vi hjälpligt anpassat oss i vad angår behandlingen av huvudsakligen na-

tionella problem. Demokrati, planhushållning eller nationella planer i skilda former och kvantiteter, en aktiv socialpolitik och arbetsmarknadspolitik är några av de företeelser som bär vittne om hur vi inom den nationella aktionssfären sökt anpassa, utnyttja och kanalisera den tekniska och ekonomiska utvecklingen enligt summan av individens önskemål i riktning mot ett nationellt optimum. Summan av olika länders ambitioner är emellertid icke obetingat lika med en optimal ordning på det internationella planet. I allt högre grad måste den nationella politiken anpassas till den internationella utvecklingen. Anpassningen måste ske under ständigt hänsynstagande till historiska, psykologiska, ekonomiska, tekniska, sociala och vetenskapliga faktorer i andra länder. Kunskapsproblemet i detta sammanhang är överväldigande. De mer perenna fenomenen kan vi någorlunda bemästra. Men ju snabbare skiftningarna är, ju svårare blir det att hinna med. Och ju mer avlägsen — i både psykologisk och geografisk bemärkelse — som scenen för förändringen är belägen, dess svårare blir den att fatta. Den accelererande teknologiska utvecklingen och dess följdfenomen på det industriella, ekonomiska och militära planet förändrar de materiella betingelserna i samlevnaden mellan olika nationer med en sådan snabbhet att vi har svårt att intellektuellt »hinna med» och än svårare att har-

moniskt inpassa den nationella politiken i den skiftande internationella ramen. Hade t. ex. världens statsmän för 10–15 år sedan bättre fattat inte bara möjligheterna utan även riskerna och problemen förbundna med kärnvapen hade vi kanske i tid kunnat enas om en kontroll och begränsning som i dag (maj -62) — för att uttrycka det optimistiskt — är betydligt svårare att nå.

Med en viss grad av tillfredsställelse kan vi dock konstatera att vi numera behandlar många delvis utrikespolitiska problemkomplex med en tilltagande grad av »detachment», med en objektivitet som knappast varit tänkbar för 40–50 år sedan. Låt oss illustrera det med ett exempel från Frankrike, när man en gång i deputeradekammaren diskuterade Euratom. Politikernas traditionella argumentering — inbäddad i kända termer: »nationell prestige» å ena sidan, »europeisk solidaritet» på den andra — skars igenom av den dåvarande premiärministern M. Guy Mollet som med utnyttjande av en sällan brukad rätt kallade icke parlamentariska experter, i detta fallet atomfysikerna Perrin och Armond att vittna. På vetenskapens torra värtaliga språk redogjorde de för fakta, ekonomiska möjligheter och ekonomiska konsekvenser, varefter Euratomlagstiftningen antogs med överväldigande majoritet. — I Sovjetunionen lär cirka $\frac{1}{3}$ av deputerade i Högsta Sovjet och unge-

fär samma procenttal av kommunistpartiets chefsdelegater ha vetenskaplig träning, ofta i rent teknologiska ämnen. Låt oss hoppas att detta bidrar till en saklig diskussion. President Kennedy har berikat den amerikanska administrationen med en serie briljanta »eggheads». Detta och mycket annat är glädjande symptom. Men är det nog? Hur behandlar vi t. ex. jordbruksproblemen i dess internationella sammanhang? Vilken grad av samordning och internationell målmedvetenhet finns i konjunkturpolitiken, som i sin tur är av utslagsgivande betydelse för t. ex. mobiliteten på arbetsmarknaden och därmed delvis för handelspolitiken och av betydelse också för råvarupri- serna och därmed delvis för bytesrelationerna mellan »the affluent societies» och de underutvecklade. Och hur behandlar vi nedrustningsproblemet? Alla länder lär ha krigsministerier. Hur många har nedrustningsdepartement? Förenta Staterna har tagit ett glädjande och inspirerande initiativ härvidlag. På det hela taget ger oss dock dagens historia föga stöd för optimism. Vi beviljar t. ex. med tvekan större medelsanslag till studium av nedrustningsfrågor, medan världen förbrukar åtskilliga miljarder kronor per dag för rustningar, och de bästa hjärnorna koncentrerar sitt skarpsinne för att direkt eller indirekt stärka de olika blockens militära potential. — Redan Alexander I föreslog nedrustning. Vi kämpar fort-

farande, utan större framgång — ofta halvhjärtat eller modstulet — med de motspänstiga problemen säkerhet, försvar, kostnad, nedrustning, kontroll. Det enda vi kan vara förvissade om efter gjorda erfarenheter är, att nedrustnings- och kontrollproblemen är av en komplexitet som är lika med rustningarnas eget ständigt ökade tekniska raffinemang — denna summa av problem multiplicerad med misstänksamhetens varierande koefficient. Det finns ingen synops som i detta avseende — och ej heller när det gäller de andra internationella problemen — besparar oss mödosamma detaljstudier. Men låt oss offra på detta. Låt oss nationellt och internationellt — med ögonen öppna för risken att misslyckas — söka efter lösningar, hur partiella och obetydliga de än må vara, hur kostsamma och arbetskrävande de än blir.

Kan Sverige göra någonting? Naturligtvis. Vi är redan ett föregångsland t. ex. i vad avser förståelse för och hjälp till underutvecklade länder. Tack vare vår neutralitetspolitik har vi särskilda möjligheter att bidra till det internationella samarbetet. Dag Hammar-skjöld, Gunnar Myrdal, Per Jacobsson, Ivar Rooth — för att bara nämna några — är en lysande illustration. Från en annan tid och ett annat fält, Nathan Söderblom. Vi offerar. Men gör vi nog? Är proportionerna riktiga mellan vår nationella och vår internationella in-

sats? Det icke-militära försvaret, spänningutjämnings och nedrustningens speciella problematik kräver en fortsatt och kanske intensifierad insats.

Med sin vida praktiska erfarenhet och djupa vetenskapliga förankring har den stora atomfysikern professor Robert Oppenheimer presenterat föränderlighetens och kunskapsbehovets dilemma på följande sätt:

»Det finns en stor och svårmoståelig frestelse, när vi ställs inför allt detta (dvs. vår förvirrande och partiella kunskap om främmande regeringars och länders problem och sätt att tänka och reagera), ställd inför komplexiteten, variationen och de snabba växlingar som karakteriserar både den intellektuella scenen och världen själv, att söka efter nyckeln som inte existerar, den enkla formel som förklarar och klarar alla problem.»

Om vi tvekar beträffande giltigheten av dessa omdömen från den vetenskapliga olympen, behöver vi blott, från vårt alldagliga liv, erinra oss vårt nästan instinktiva reaktionsschema inför s. k. utrikespolitiska händelser: vi begrundar dem knappast, vi försöker inte analysera dem närmare, vi katalogiserar dem. Med utnyttjande av de få enkla etiketter vi har till hands rubricerar vi ofta — och ofta felaktigt — olika fenomen som utslag av den maktpolitiska kampen. Vi

nöjer oss med en problembehandling, vars resultat ifråga om värde och sanningshalt ofta vilar på föga mer än den tilltro vi skänker vårt eget oreflekterade omdöme.

Genom denna vår något lättjefulla mani att förenkla och tafatt inpassa skeendet i den vit-svarta nomenklaturens onyanserade schema utsträcker vi i själva verket ofta världskonflikten i onödan. Vi underkänner samtidigt, skulle jag vilja hävda, ofta i onödan våra möjligheter att i tid neutralisera spänningsmoment som förr eller senare utlöser kriser som — då de inträffar — ger grogrund för större politiska motsättningar. Vi kan till exempel idag med en hög grad av sannolikhet förutse de, i framtiden kanske okontrollerbara problem som befolkningsexpansionen i stora delar av världen medför. Ändå ryggar vi tillbaka inför de mindre problem som föreligger idag. Vi tvekar att angripa dem på ett rationellt och osentimentalt sätt. Vi hindras av religiösa föreställningar, av allmän slapphet, men också av en verklig brist på vissa fakta och kunskaper. — Rasproblemen fördjupas genom den hedniska barbariska politik som en del av en vit minoritet i en svart kontinent utövar. Vi kan ana vilka återverkningar detta kommer att utlösa. Men hur kan vi påverka eller ingripa? — Vidare: vi vet, att klyftan mellan rika och fattiga länder fördjupas; ändå tvekar vi att offra. Vi accepterar hellre en med all sannolikhet oundviklig,

katastrofartad utveckling inom en relativt snar framtid framför de uppoffringar som behövas idag för att begränsa riskerna i morgon.

Flertalet av de problem, som möter oss i de teknologiska, vetenskapliga och ekonomiska problemsektorerna, är universella till sin karaktär, och det är svårt att få en objektiv och allsidig belysning med utgångspunkt från rent nationella studier och överväganden. Bland annat av denna anledning hänskjuter vi i allt större utsträckning dessa problem till övernationella eller internationella organisationer. Det är mycket som talar härför. Men det finns en väsentlig svaghet — de slutsatser och rekommendationer vi når vinner ofta erkännande och leder till efterföljd på det nationella planet endast i den mån den anbefallda åtgärden passar den nationella politikens snålare kriterier och snävare ram. Genom detta, genom att vi på det nationella planet negligerar den internationellt utarbetade och accepterade rekommendationen, tillföres i själva verket utrikespolitiken ett ytterligare moment av irritation och spänning.

Vi måste alltså icke blott ägna större möda åt att fatta och förstå utrikespolitikens materiella förutsättningar och kausalsammanhanget mellan framåtskridande och fred. Vi måste också acceptera våra slutsatser vid utformandet av en rationell politik på det nationella planet — även om detta medför för-

ändringar som är ovälkomna i det kortsiktigare nationella perspektivet.

I maj 1859 besökte greve Hübner den åldrige Metternich, få dagar innan den store statsmannen gick hädan. Vårt samtal, skriver Hübner, var livligt och stimulerande. När jag lämnade honom, sade han till mig upprepade gånger och med starkt eftertryck: »Jag var den orubbliga ordningen.» — Jag hade redan stängt dörren bakom mig när jag vände och åter öppnade den för att än en gång kasta en blick på den store statsmannen. Han varseblev mig, såg på mig med en blick av djup förståelse och välvilja, vände sig åter bort och sade helt för sig själv: »Den orubbliga ordningen.»

Ordning, orörlighet, balans. Ett ideal som icke ens för över hundra år sedan i längden kunde stå mot utvecklingens dynamik. Föränderligheten var redan då en ofrånkomlig faktor. Redan den gången måste man för fredens bevarande acceptera föränderlighet. Idag, mer än någonsin, måste vi avvisa tesen att ordning är liktydig med oföränderlighet, att en sådan ordning är garant för freden. Men vad hindrar oss att låta vår värld utvecklas och förändras genom fredlig anpassning? Bristen på kunskap, bristande förmåga och vilja att frivilligt acceptera de slutsatser för den nationella politikens utformning som den internationella samlevnaden kräver, frånvaron av ett starkt över-

statligt tvång och en internationellt accepterad och tillämpad code av lag och moral för den internationella samlevnaden — dessa faktorer är förvisso förklaringar av oestriddlig relevans. Men är de uttömmande eller tillräckliga? Eller måste vi söka djupare i den mänskliga naturens reaktionssätt för att förklara de risker som vi genom den aktuella politiken utsätter vår värld för? Som en sorts svar på denna fråga uttalade en gång lordkanslern, Earlen av Birkenhead, i ett av sina briljanta och utmanande anföranden, följande, som i sin kompakta dramatik söker ge en slags historisk förklaring.

»Enligt den Heliga Skrift påbörjade det utvalda folket sin vandring för att med våld sätta sig i besittning av ett land som flödade av mjölk och honung. Det skulle 'skoningslöst' nedgöra sina fiender. En liknande, än mer omfattande iakttagelse, kan göras om Antikens stora imperier i Östern. Här marscherar dystra minnen upp för vårt inre — egypterna, mederna, perserna, assyrierna, alla skapade sina välden med svärdets makt. Hur många slocknade imperier har en gång funnits i det tysta, orörliga Österlandet? I vilka gravar söker miljonerna av dess menlösa stupade sin ro?

Vi borde med rätta kunna förvänta oss en lyckligare, en mera mänsklig saga från den raffinerade intellektuella uppblomstring vi vanligen förknippar med den stör-

sta av de grekiska staterna. Men historien förtäljer om nästan ständiga motsättningar och strider. Med sådan bitterhet, en sådan inbördes avund bekrigade grekerna varandra, att de icke ens kunde förmå sig till enighet i kampen mot det framträngande Macedonien. Och därmed utplånades ytterligare en sällsynt, skön och ädel kultur från vår jord. Grekland efterträddes av Rom, vars stränga dominerande imperialistiska välde lärde en hel värld att makt var liktydigt med rätt, att ett skarpt svärd i handen på en väldisciplinerad soldat var det mest värtaliga argumentet i internationell diplomati.

På Rom följde barbarerna. Efter barbarerna oräkneliga sekler av anarki och kaos. Sedan, århundraden igenom, en lång följd av krig — dynastiska, territoriella; krig för heder och rätt; krig för att rätt och slätt överfalla och anfälla. England mot Frankrike, England mot Spanien, England mot Holland, återigen England mot Frankrike, Frankrike mot Tyskland. Skall vi verkligen icke lära något av allt detta som hänt och utspelats under denna oändliga tid? — Alla och envar erkänner att krig är grymt och motbjudande. Men är det tänkbart att vi någonsin skall kunna avskaffa det? Skall äganderätten till olika delar av vår jord ständigt förbli hos dem som besitter den i dag? Skulle så bli fallet, hur skulle vi då undgå märkliga och föga eftertraktansvärda följder. För länder

har sin blomstringstid och de ty-
nar. En stormakt är kanske under
en epok i stånd att till världens och
fredens fromma regera och admi-
nistrera ett imperium som sträcker
sig till fjärran land. Under en föl-
jande tid missköter denna stormakt
sina besittningar, som den inte
längre har kraft och vitalitet nog
att förvalta. Spaniens historia ger
oss ett välbekant exempel.»

Låt oss acceptera som en san-
ning att den mänskliga naturen
inte förändrat sig; att vår med-
födda, inneboende svaghet blottläg-
ger oss för frestelse att tillgripa
våld för att lösa konflikter, som
vårt intellekt inte bemästrar eller
vårt tålamod inte räcker till för.
Låt oss utgå från denna premis.
Ändå måste vi i kärnvapenåldern
säga oss: »Kriget som uttrycksme-
del för mänsklig ambition är i dag
inget realistiskt alternativ.» Men —
bör vi tillägga — heller icke en fred
som fryser världens möjligheter i
ett visst mönster. Freden, om fre-
den skall bevaras, måste ges en ra-
tionell innebörd. Framstegen, för-
änderligheten, måste bli en inte-
grerande del.

John Foster Dulles — i prakti-
ken kanske inte alltid den smidiga
anpassningens profet — uttryckte
en gång (i skriften »War and
Peace», 1950) saken så »Möjlighe-
ten till fredliga förändringar är ett
villkor för fred» för »om vi sätter
upp hinder för förändringar kan vi
inte undgå våldsamma och explo-
sionsartade förändringar». — För

att föränderligheten i dess utrikes-
politiska aspekt inte skall rinna ut
i meningslös anarki eller föränd-
ringar nådda under hot måste emel-
lertid den rationella grunden för
vårt handlande stärkas och den
ökade kunskapen uppenbarligen
följas av en mera målmedveten in-
ternationell koordinering och en
större beredvillighet att på det na-
tionella planet successivt tillämpa
internationellt accepterade rekom-
mendationer. — I pregnant briljans
har Arnold Toynbee (i ett brev för
någon tid sedan till The Observer)
pekat på de problem som klyftan
mellan förnuft och känsla härvid
uppställer: »Emotionella revolutioner
tar alltid längre tid i anspråk
än intellektuella.» — »Det som tar
tid är naturligtvis att 'känna' vad
vi vet, och att omsätta det vi kän-
ner i effektiv handling.

Våra efterkommande (om vi åter
livets gåva, som vi fått från våra
fäder, gå i arv till dem) blir kanske
både förvånade och indignerade
över att vi utsatt vår, och deras,
ras för faran att utplåna sig själv
genom att vi underlåtit att handla
omedelbart med utnyttjande av vår
kunskap om mänsklighetens läge i
dag. Om de fäller denna hårda dom
över oss, bortser de från att radi-
kal nyorientering fordrar 'plåg-
samt omtänkande' och drastiska
emotionella omställningar och att
allt detta tar tid.» — Denna bedöm-
ning är förvisso riktig. Men dagens
tempo snarare krymper än ökar vår
tidsmarginal.

Det är lätt att avböja internationellt samarbete genom att hänvisa till vissa länders eller länderblocks obenägenhet att medverka, men bättre vore att »se bjälken i det egna ögat». Vi underlättar kanske snarare genom exempel och föredöme, även i de fall där detta tycks utsätta oss för vissa risker, än genom kritik eller genom att själva använda »fiendens» metoder. Det kan vara legitimt och t. o. m. klokt att avböja förhandlingar under hot. Men denna attityd fordrar som korrelerat en otvetydig förhandlingsvilja utan eller efter hot; en verklig beredvilighet att förstå nästan och att förhandla och kompromissa sig fram. — Mod och fasthet är ofrånkomliga. Men ett förlitande på »brinkmanship» som en ständig teknik för fredens bevarande skulle föra oss alla över kanten, snarare förr än senare. — Generella omdömen av detta slag är kanske banaliteter. Det är först bindningen mellan omdöme och erfarenhet som ger själva omdömet ett fastare innehåll och mer gripbart värde. Redan de sista tio årens historia ger emellertid så många exempel på innebörden av de givna bedömningarna att en konkretisering i detta sammanhang förefaller onödig.

För att emellertid återgå till mera positiva element: Efterkrigstiden saknar icke helt exempel på tilltagande känsla för den internationella anpassningens och samordningens krav. Jag har redan tidigare talat om exempel från den na-

tionella politiken. Vi kan vidga blickfältet: Bildandet av FN och dess verksamhet under vissa epoker; den tillväxande och effektiviserade verksamheten i internationella organisationer, som världshandelsforumet GATT, den internationella valutafonden och Världshälsoorganisationen; bildandet av EEC och EFTA och de latinamerikanska integrationscirkulärerna — allt detta tyder på en ny, friskare attityd. Men låt oss inte glömma det centrala; det viktiga är inte enbart att lösa de snävare problem i den intressekonflikt som kriget lämnat olöst eller fött, det är inte att öka maktblockens homogenitet och soliditet. Målet är inte heller att på den internationella politikens våg söka balans med allt fler och allt större vikter. Målet är att öka välståndet, att minska spänningen, att skapa förutsättningar för fredlig utveckling genom föränderlighet i fred.

När vårt sekels historia skrives, om någon finns tillgänglig för dylika exerciser om t. ex. 500 år, har detta tidevarv goda möjligheter att framstå som de försuttna tillfällenas. Kampen mellan s. k. demokrati och s. k. kommunism, mellan s. k. planhushåll och s. k. fri ekonomi kommer kanske då, att inför historiens vetenskapliga objektivitet, framstå som en ofta onödigt tillspetsad, ofta t. o. m. artificiell konflikt, vars kloroform sänkt oss i okänsligt omedvetande om den

världsrevolution som genomkorsar vår tid i skilda plan: vetenskapens acceleration, parad med bristande anpassning i den nationella politiken i dess internationella dimension, en stelhet och omedgörlighet som är arv från förgångna seklers mer statiska värld; klyftan som fördjupas mellan fattiga och rika länder, samtidigt som vi bevittnar en obetvinglig revolution i de underutvecklades och de fattigas förväntningar om ett bättre liv, redan på denna jorden; den demografiska utvecklingen med dess geografiska och politiska demarkationslinjer, vars innebörd, om än oklar, i varje fall lämnar stoff för föga lugnande spekulation och historiska paralleller; rasproblemen, som fått en speciell och tragisk innebörd.

Vi lever nu från kris till kris: Korea, Kongo, Cuba, Berlin, Laos, Indokina, Suez, Ungern etc., etc. Icke alla av de politiska kriserna hade kunnat undvikas. En del är måhända utslag av sannolikhetskalkylens lagar, i efterkrigstidens speciella konstellation av politiska

och militära och teknologiska faktorer. Men hade, å andra sidan, icke grogrunden för många av dessa kriser kunnat undanröjas? Är vi hänvisade till att även i framtiden ha vår uppmärksamhet så fångad av stundens politiska bekymmer, att vi förbiser den utveckling som på sätt och vis möjliggör krisen i morgon. Eller är vi så bundna av fördomar och inrikespolitik att vi inte rationellt kan applicera vår kunskap? — Mot bakgrunden av vår erfarenhet, och de perspektiv ett stormaktskrig i dag frammanar, förefaller det som om endast en djupare penetration av problemens sakligare sidor, en mindre nationell och mera internationell uppfattning, mindre tradition och känsla men mera medkänsla och förnuft skulle kunna bevara åt oss den möjligheternas värld vi lever i, vars gränser inte är nationens eller kontinentens, inte ens de politiska blockens, utan endast de som uppställas av de olika problemens egen natur.